LIBRIS | We know books

IOAN SLAVICI

Popa Tanda
Budulea Taichii
Moara cu noroc

Prefață, fișă biobibliografică
și referințe critice de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX 2000

LIBRIS | We know books

CUPRINS

Prefață 7
Fișă biobibliografică 22
Referințe critice 24
Notă asupra ediției 27

Popa Tanda 31
Budulea Taichii 50
Moara cu noroc 100

LIBRIS | We know books

POPA TANDA

I

Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie! Era cântăreț vestit. Și murăturile foarte îi plăceau. Mai ales dacă era cam răguşit, le bea cu gălbenuș de ou și i se dregea organul, încât răsunau ferestrele când cânta „Mântuiește Doamne, norodul tău!“ Era dascăl în Butucani, bun sat și mare, oameni cu stare și cu socoteală, pomeni și ospețe de bogat. Iară copii n-avea dascălul Pintilie decât doi: o fată, pe care a măritat-o după Petrea Țapului, și pe Trandafir, părintele Trandafir, popa din Sărăceni.

Pe părintele Trandafir să-l țină Dumnezeu! Este om bun; a învățat multă carte și cântă mai frumos decât chiar și răposatul tatăl său, Dumnezeu să-l ierte! Și totdeauna vorbește drept și cumpănit, ca și când ar citi din carte. Și harnic și grijitor om este părintele Trandafir. Adună din multe și face din nimica ceva. Strânge, drege și culege, ca să aibă pentru sine și pentru alții.

Mult s-a ostenit părintele Trandafir în tinerețea lui. Școlile cele mari nu se fac numai iac-așa, mergând și venind. Omul sărac și mai are, și mai rabdă. Iară cu capul se lucrează mai greu decât cu sapa și cu furca. Dar toate s-au făcut și nici n-au rămas lucru zădarnic. Trandafirică a ajuns popă în satul tătâne-său, în Butucani, bun sat și mare, oameni cu stare și cu socoteală; dar la pomeni și la ospețe părintele Trandafir nu mergea bucuros.

URBIS We know books

Minunat om ar fi părintele Trandafir dacă nu l-ar strica un lucru. Este cam greu la vorbă, cam aspru la judecată: prea de-a dreptul, prea verde-fățiș. El nu mai sucește vorba, ci spune drept în față, dacă i s-a pus ceva pe inimă. Nu e bine să fie omul așa. Oamenii se prea supără când le luăm căciula din cap. Și e bine să trăim bine cu lumea. Aceasta s-a văzut și cu alde părintele Trandafir. Un om ca el nici doi ani n-a putut să steie în Butucani. Când una, când alta: o dată dă cu vorba-n săteni, altă dată-n protopop. Și este știut că, mai ales cu protopopul, preoții trebuie să nu facă multă vorbă. Decât vorbele, la protopopi, darurile au mai mult înțeles. Iar asta părintele Trandafir nu voia s-o priceapă.

Nu-i vorbă! drept avea părintele Trandafir. Este numai că dreptul e treaba celor mai mari în putere. Cei mai slabi trebuie să și-l arate pe-ncetul. Furnica nu răstoarnă muntele, dar îl poate muta din loc: încet însă, încet, bucățică după bucățică. Poate că știa și părintele că este așa în lume; dar el avea legea lui: „Ce-i drept și adevărat, nici la dracul nu-i minciună!“ Acesta era cuvântul lui; cu acest cuvânt și-a făcut și calea din Butucani... Adecă nu tocmai el a făcut-o, ci sătenii. O vorbă și încă ceva, pentru mai bună înțelegere, la protopop, o cale la episcopie, și aici o vorbă bună de la protopop: lucrurile se fac, numai dacă le știm face. Cu mult, cu puțin, părintele Trandafir fu trimis de la Butucani la Sărăceni – pentru buna înțelegere între credincioși.

Popă-n Sărăceni? Cine știe ce vrea să zică popă-n Sărăceni! Dar așa-i trebuie părintelui Trandafir! Cine vrea să sară peste groapă, arunce-și mai nainte desagii peste ea. Părintele Trandafir n-avea însă decât o nevastă și doi copii: desagii îi erau deșerți. Pentru aceea îi era atât de greu să sară din Butucani la Sărăceni.

Pe Valea-Seacă este un sat pe care oamenii îl numesc Sărăceni. Un sat „Sărăceni“ pe o vale „seacă“: mai rău nu poate să sune însemnarea unui loc.

Valea-Seacă!

„Vale“, pentru că este un loc închis între munți: „seacă“, pentru că pârâul ce și-a făcut cale pe mijlocul văii este sec aproape întregul an.

LIBRIS We know books

Iată cum stă valea.

În dreapta este un deal numit Râpoasa. În stânga sunt alte trei dealuri numite: Fața, Gropnița și Aluniș.

Pe Râpoasa cresc stânci; pe Fața sunt holde; pe Gropnița este satul, iară pe Aluniș sunt mormintele satului între aluni și mesteacăni.

Așa-n dreapta și așa-n stânga; dar lucrul de căpetenie este tocmai în fund. Aici sunt munții; de aici vine ce vine.

Dincolo, peste Râpoasa, este Valea-Răpiții, o vale mai adâncă decât Valea-Seacă și numită așa pentru că prin ea curge Răpița. Răpița este supărăcioasă, mai ales în timp de primăvară, iar pârâul de pe Valea-Seacă este un crac al Răpiții. Primăvara, când se topește neaua pe munți, Răpița se supără, varsă o parte din mânia ei în cracul de pe Valea-Seacă, și asta încetează de a mai fi „seacă". În câteva ceasuri sărăcenenii sunt numai prea bogați de apă. Așa o pat aproape în fiecare an. Când sămănăturile din vale par mai frumoase, Valea-Seacă minte cu numele și spală tot ce-i pică în cale.

Ar fi încă bine dacă astă năpădire ar ține numai scurtă vreme. Apa rămâne încă pe vale, formând multe locuri de adăpost pentru neamul broscănesc.

Iară în locul grânelor, pe lângă bălți, cresc răchite și se îmbuibă sălcișul.

Este oare minune dacă în urma acestora sărăcenenii s-au făcut cu vremea cei mai leneși oameni!? Este nebun acela care seamănă unde nu poate secera ori unde nu știe dacă va putea ori nu secera. Pe Fața locul este nisipos, grâul crește cât palma și păpușoiul cât cotul; pe Râpoasa nici murele nu se fac, iară în vale apa mănâncă rodul. Unde nu e nădejde de dobândă lipsește și îndemnul de lucru. Cine lucrează vrea să câștige, iară sărăcenenii și-au fost scos gândul de câștig; pentru aceea nici nu se aflau îndemnați să lucreze. Cât puteau, petreceau vremea întinși la răcoare; nu puteau, își mâncau zilele lucrând prin alte sate învecinate. Când venea apoi iarna... vai și amar!

LIBRIS We know BOOKS

Iar cine e deprins cu răul, la mai bine nici nu gândește; sărăcenilor le părea că, decât așa, mai bine nici nu poate fi. Peștele-n apă, pasărea-n aer, cârtița în pământ și sărăcenenii în sărăcie.

Sărăcenii? Un sat cum Sărăcenii trebuie să fie. Ici o casă, colo o casă... tot una câte una... Gardurile sunt de prisos, fiindcă n-au ce îngrădi; uliță este satul întreg. Ar fi fost prost lucru un horn la casă: fumul află cale și prin acoperiș. Nici muruiala pe pereții de lemn n-are înțeles, fiindcă tot cade cu vremea de pe dânșii. Câteva lemne clădite laolaltă, un acoperiș din paie amestecate cu fân, un cuptor de imală cu prispa bătrânească, un pat alcătuit din patru țapi bătuți în pământ, o ușă făcută din trei scânduri înțepenite c-un par cruciș și cu altul curmeziș... lucru scurt, lucru bun. Cui nu-i place să-și facă altul mai pe plac.

În vârful satului, adecă la cel mai înălțat loc, este o alcătuială pe care sărăcenenii o numesc „biserică". Ce să fie și asta? Este o grămadă de groși bătrâni, puși unii peste alții în chip de pereți. În vremile bătrâne, cândva, nu se știe când, acest fel de pereți se aflau cu partea de din sus privind tocmai spre cer; acuma însă, nici asta nu se știe de când, ei se află în supusă plecare spre acea parte, care avea să țină locul unui turn. Asta pentru că stâlpii din față, fiind putreziți de când a bătut vântul cel mare, s-au plecat spre răbdătorul pământ, trăgând cu sine întreaga alcătuială. Așa a și rămas apoi, fiind biserica, cel puțin în Sărăceni, un lucru de prisos.

Popă? Se zice că nu e sat făr' de popă. Pesemne cine-a făcut zicala asta n-a știut de Sărăceni. Sărăcenii era un sat fără popă. Adecă era sat cu popă, numai că popa lor totdeauna era popă fără sat. Un lucru singur în felul lui cu Sărăcenii ăștia. Mai că n-a fost încă popă care să fi stat mai mult decât trei zile în Sărăceni: într-una vine, într-alta rămâne, iar în a treia se duce. Câți popi vinovați, toți au trecut prin Sărăceni, și care a stat mai multă vreme aici s-a curățit de păcate.

Iar acum părintele Trandafir ajunsese la acest canon de pocăință. El nu mai putea să aștepte că va face ca alții, să vină o zi, să stea alta și să se ducă în a treia. Știa că s-a pus prea rău la protopop pentru ca să poată crede că-l va trimite în alt sat. Iară făr'

LIBRIS We know books

de sat nu putea să rămână. Popă făr' de sat; roată făr' de car, jug făr' de boi, căciulă pusă într-un vârf de par. Își puse dar de gând ca s-o ieie precum i se face, să facă din nevoie drag și să steie bucuros în Sărăceni. Era sat cel puțin de nume: nimeni nu putea zice „că e popă făr' de sat". Și într-adevăr, mai potrivit sat nici cu bobii nu s-ar fi putut găsi. Traista popii se potrivea cu pragul poporenilor.

Chiar de la început, părintele Trandafir a înțeles un lucru: cum că în Butucani era mai bine decât în Sărăceni. Oamenii aveau câte ceva; iară de unde este poți lua. În Sărăceni însă toate încuietorile erau de lemn. Și apoi părintele judeca: popa face treaba satului, iară satul să îngrijească de traista popii.

Multă vreme n-a trecut până ce părintele a început să prindă încredințarea că cu desăvârșire proști n-au fost oamenii care au început cu pomenile și cu ospețele. „Este un lucru folositor – zicea el – când oamenii se adună spre a se mângâia și veseli împreună. Chiar Mântuitorul a început cu pomenile și cu nunta de la Cana Galileei." Așa gândea acum părintele Trandafir; dar în Sărăceni nu erau nici pomeni, nici ospețe.

„Un lucru! își zise părintele mai în urmă. În satul sărac popa nici spice n-are de unde culege. Câtă vreme vor fi sărăcenenii leneși, ei vor rămânea săraci și eu flămând!"

Își puse dar de gând ca să facă din poporenii săi oameni harnici.

Omul harnic mănâncă piatră, scoate caș din apa de baltă și seceră fir de grâu unde au crescut cucute.

„Apoi – sfârși popa – când vaca are hrană, ea nu rămâne stearpă!"

Așa a zis; așa s-a pus să și facă.

Un om care n-are ce să mănânce își face treabă din treaba altora. Nici acum nu face bine! Orbul n-ajută pe olog; flămânzii nu-ndreaptă treaba satului: când gâștele păzesc stratul, puțin îi rămâne grădinarului. Ei, dar părintele Trandafir e vârtos la cap: unde pleacă, merge și ajunge, ori moare pe drum.

În cea dintâi duminecă, părintele Trandafir ține o predică înaintea oamenilor ce s-au adunat în număr mare ca să vadă pe popa

LIBRIS | We know books
cel nou. Nu este mai mare mulțumire pentru omul ce dorește binele altora decât aceea când vede că este ascultat de către alții și că vorbele lui prind rădăcini. Gândul bun se-nmulțește, cuprinzând loc în mai multe suflete, și cine îl are și poartă, mai ales atunci dacă îl prețuiește, se bucură când vede că-și face cale-n lume. Părintele Trandafir se sâmțea norocit într-acea zi. Niciodată el n-a fost ascultat cu atâta luare-aminte ca astă dată. Părea că oamenii aceia ascultă ceea ce știu, dar nu știu bine, și-i sorbeau vorbele cu atâta sete, încât părea că ar voi să-i scoată sufletul, ca mai ușor să culeagă din el învățătura.

S-a citit în ziua aceea evanghelia asupra fiului rătăcit. Părintele Trandafir a arătat cum Dumnezeu, în nesfârșita lui iubire de oameni, l-a făcut pe om spre fericire. Fiind omul în lume, Dumnezeu voiește ca el să simtă toate plăcerile curate ale vieții, pentru că numai așa poate să o iubească și să facă bine într-însa. Omul care din vina sa ori în urma altor întâmplări simte numai amar și necazuri într-astă lume nu poate iubi viața și, neiubind-o, disprețuiește în chip păcătos acest înalt dar dumnezeiesc.

Ce fac însă oamenii leneși, oamenii care nu-și dau nicio silință, care nici mâna nu și-o întind ca să ieie darul? Sunt păcătoși! căci nu numai dorințe avem, ci și pofte trupești. Poftele cele curate sunt date omului ca să le stâmpere prin rodul muncii; dorințe îi sunt date în suflet ca să cuprindă lume și Dumnezeu în sine și, fericit, să le privească. Lucrarea este dar legea firii omenești, și cine nu lucrează greu păcătuiește.

După aceste, părintele a arătat cu vorbe care dau gândirilor chip viețuitor cât este de ticăloasă viața unui om pieritor de foame, și a dat credincioșilor săi sfaturi, zămislite în mintea lui înțeleaptă, cum ei ar trebui să lucreze în primăvară, în vară, în toamnă și în iarnă.

Oamenii au ascultat; în fețele lor era scrisă vorba părintelui, iară mergând spre casă, ei vorbeau numai despre ceea ce auziseră în biserică și fiecare se simțea cu un om mai mult decât până acuma. Erau poate mulți și de aceia care așteptau numai să treacă sfânta duminecă pentru ca în cea dintâi zi de lucru să înceapă.

LIBRIS We know books

– Așa popă n-a mai fost în Sărăceni! grăi Marcu Florii Cucului, despărțindu-se de vecinul său Mitru.

– Popă, chiar popă, ca la un sat cinstit, răspunse Mitru, ca și când ar fi simțit că cinstit, satul său, tocmai cinstit nu este.

Au venit apoi alte dumineci. Părintele Trandafir a mai dat însă îndărăt cu predicile. Chiar în a doua duminecă n-avea cui să-i vorbească. Era vremea cam ploioasă și oamenii au rămas pe acasă. Alte dumineci însă era vreme frumoasă; pesemne atunci nu se îndurau oamenii de vreme; le venea greu a se despărți de cerul lui Dumnezeu. Așa, câte o babă bătrână, câte un moșneag slab la auz mai avea părintele prin biserică. Adeseori rămânea numai cu Cozonac, clopotarul. Așa nu se face treabă.

Dacă ar fi fost altfel de om, s-ar fi oprit aici. Părintele Trandafir e însă ca și capra în grădina cu curechi. Când îl scoți pe ușă, îți intră prin gard; când astupi gardul, dai că sare peste gard și îți face mai multă pagubă, stricând și streașina gardului. Dar ține-l Dumnezeu! – e numai vorbă! – tot bun om rămâne părintele Trandafir.

– Așteptați! grăi el. Dacă nu veniți voi la mine, mă duc eu la voi!

Și apoi porni popa la colindă. Cât e ziua de mare, gura lui nu se mai oprea. Unde prindea oamenii, acolo îi ținea la sfaturi. La câmp dai de popă; la deal dă popa de tine; mergi la vale, te întâlnești cu popa; intri-n pădure, tot pe popa îl afli. Popa la biserică, popa la mort, popa la nuntă, popa la vecin; trebuie să fugi din sat dacă voiești să scapi de popă. Și unde te prinde te omoară cu sfatul.

Vrun an de zile a dus-o părintele Trandafir cu sfatul. Oamenii ascultau bucuros; le plăcea să stea de vorbă cu popa și chiar se prindeau de sfaturi. Atâta însă, și mai departe tot povestea cea veche: știau oamenii cum să facă, dar nu făceau. Părintele se cam necăjea. De la o vreme a fost sfârșit cu sfaturile. Nu era om în sat asupra căruia să nu fi descărcat întreaga sa învățătură: nu mai avea ce să spună.

„Ei! că nu e bine așa! grăi iarăși preotul. Nu merge cu sfatul. Să-ncep cu ceva mai aspru."

LIBRIS | We know books

Se începu batjocura. Unde afla un om, părintele Trandafir începea a-l face de râs și a-și bate joc de el în tot chipul. Trece pe lângă-o casă, care nu e tocmai de ieri acoperită: „Măi! dar isteț om mai ești tu! – grăiește către stăpân – și prin vârful casei ai ferestre. Tare iubești lumina și sfântul soare!"

Află o femeie cu cămașa nespălată: „Uite măi! dar de când ați început voi să purtați rochii de postav?"

Se întâlnește cu un copil nespălat: „Auzi, nevastă, mult lictar aveți voi de se mânjesc copiii atât de tare."

Dă de un om culcat la umbră și-i zice: „... Bun lucru! bun lucru!" Iară dacă omul se scoală, îl roagă să nu se lase de lucru, că are copii.

Așa începe și o duce mai departe tot așa. A ajuns treaba într-atâta, încât oamenii cale de-o poștă se feresc din calea popii. A ajuns ca și ciuma. Dar mai rău decât toate este una: după atâta tândălitură, oamenii i-au pus numele „Popa Tanda". Apoi Popa Tanda a și rămas.

Vorbind drept, sătenilor numai într-un chip nu le plăcea felul popii. Fieștecare râdea bucuros cu popa de alții; niciunuia nu-i plăcea, însă, când alții râdeau de dânsul. Așa e firea omului: fiecare pune bucuros șaua pe iapa vecinului. Și de asta le plăcea părintele Trandafir poporenilor săi; cu atâta însă popa nu se mulțumea. Nici n-a trecut anul, până ce toți oamenii din sat erau batjocoriți; n-a mai rămas de cine să-și bată joc, căci de la o vreme și cei batjocoriți începeau să râdă. Aici apoi s-a sfârșit. A rămas numai una: ca satul să-și bată joc de popa.

Doi ani de zile au trecut fără ca părintele Trandafir să fi mișcat satul înainte, măcar numai atâta cât e de la vorbă până la supărare. Oamenii ajunseseră atâta de sfătoși și atâta de batjocoritori, încât ziua întreagă stau grămezi câteodată la sfat, câteodată la batjocură. Era lucru minunat: oamenii cunoșteau binele, râdeau de rău, dar nu se urneau din loc.

Ei! spună om cu suflet: să nu se supere părintele Trandafir? Ba să se mânie, greu să se mânie!

LIBRIS We know books

El s-a și mâniat. A început să ocărască oamenii. Cum a purces la sfaturi, la batjocuri, așa acuma la ocări. Unde prindea omul, acolo-l ocăra.

Dar acuma n-a dus-o departe. La început oamenii se lăsau ocărâți. Mai târziu, mai răspundeau și ei câte ceva, așa, pe sub căciulă. În sfârșit, însă, văzând că merge prea pe gros, începură și ei să ocărască pe popa.

De-aici înainte trebile se încâlciră. Mergea când cruciș, când curmeziș. Oamenii începură să spună popii vorbă că nu se vor lăsa de râs și de ocară, ci vor merge la episcopie și-l vor scoate din sat.

Numai asta îi trebuia popii. Au nimerit-o poporenii! Să-l scoată din Sărăceni! Acum începu popa cu adevărata ocară.

Așa a mers; poporenii s-au pus în car. La protopop, și de acolo la episcopie.

Este în cartea învățăturilor despre viața lumească o scurtă învățătură: binevoitorii de multe ori ne sunt spre stricare și răuvoitorii spre folos.

Părintele Trandafir astă dată n-a avut noroc să tragă folos din răuvoitorii săi. Episcopul era un suflet bun, vrednic ca să fie pus în toate pomelnicele de pe fața pământului. I s-a făcut milă de bietul popă și i-a dat dreptate, ocărând pe poporeni.

Adecă tot în Sărăceni a rămas Popa Tanda.

Îndeobște, nenorocirile se grămădesc asupra omului. Una naște pe cealaltă; sau că ele sunt surori de cruce. Destul că le aflăm totdeauna ca umbra și lumina, una lângă alta.

Părintele Trandafir avea acum trei copii. Când sosi acasă de la episcopie, găsi pe preoteasa în pat. Era a patra bucurie la casă.

O soție bolnavă, trei copii mici, al patrulea de lapte, o casă numai hârb: prin pereți se furișa neaua, cuptorul afuma și acoperișul era tovarăș cu vânturile, iar hămbarele goale, punga deșartă și sufletul necăjit.

Părintele Trandafir nu era omul care să fi putut afla calea pe care să iasă din această încurcătură. De ar fi fost alții în starea lui, el le putea da ajutor; pe sine însuși nu se putea mângâia. El stete multă vreme gânditor la opaițul ce arunca lumină somnoroasă;

LIBRIS We know books
împrejurul lui dormeau toți. Și bolnava dormea. Apoi nimic nu îndeamnă mai mult spre întristare decât tocmai privegherea între cei ce dorm. Iar acești dormitori erau iubiții lui, iubiți de-a căror fericire el avea să răspundă, iubiți prin cari el viețuia și a căror iubire da preț vieții sale. Gând se înșira cu gând în capul lui. Sufletul îi trecea în trecut și în viitor, și viitorul, în starea în care se afla, nu putea să și-l înfățișeze decât cu cele mai triste colori. Copiii lui! soția lui! ce va fi de dânșii? Inima îi era grea, dar nu afla un singur gând mântuitor, un singur chip de scăpare; în lume nu afla nimic de unde ar fi putut prinde speranță.

A doua zi de dimineață era duminecă; părintele se duse la biserica cea înclinată spre pământ, ca să citească utrenia.

Ca îndeobște oamenii, părintele Trandafir niciodată nu și-a dat seamă despre cele ce făcea. Era preot și era bucuros. Îi plăcea să cânte, să citească evanghelia, să învețe creștinii, să mângâie și să dea ajutor sufletesc celor rătăciți. Mai departe nu se gândea. De s-ar fi întrebat, cândva, dacă cuprinde el și înalta sfințenie, tainicul înțeles al chemării sale, ar fi râs poate în tăcere de toate acele pe care omul numai în momentele grele le pricepe. Este în firea omului că după ce mintea pricepe un șir de lucruri mai ascunse, ea pune aceeași măsură pe lumea întreagă și nu mai crede ceea ce nu poate înțelege. Nu totdeauna însă omul gândește. Sunt întâmplări în fața cărora mintea stă locului: în primejdie, când sufletul nu mai află ajutor, în bucurie, când el nu află izvorul din care îi curge norocul, și în înșirarea gândirilor sale, când el nu le mai află legătura. Atunci când omul în orice chip a ajuns la locul unde putința începe să se atingă cu neputințele sale, înceată a mai gândi, gândind în locul său firea omenească.

Părintele Trandafir intră în biserică. De câte ori a intrat el în astă biserică! Dar totdeauna precum intră făurarul în făurărie. Acuma însă îl prinse o frică neînțeleasă, merse câțiva pași înainte, se opri, își ascunse fața în amândouă mânile și începu să plângă greu și cu suspin înăbușit și viforos. De ce plângea el? Înaintea cui plângea ? Din gura lui numai trei cuvinte au ieșit: „Puternice Doamne! Ajută-mă!...“ Și oare credea el că acel gând,